

Opinnäytetyö (AMK)

Kuvataiteen koulutusohjelma

Kuvataide

2014

Ulrika Hagqvist

KEHOTTUVA KUVA

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Ulrika Hagqvist

KEHOTTUVA KUVA

Kirjallinen opinnäytetyöni liikkuu taideterapeuttisen työskentelyn ja taiteen tekemisen rajamailla. Lähdän liikkeelle kokemuksen kautta ja hahmottelen erilaisia tiloja matkan varrella. Etsin ja tutkin mahdollistavia prosesseja. Pohdin näiden prosessien vaikutusta ja merkitystä. Jäljittelen taideterapian ja taiteen yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.

Hahmottelen kuvaa, en kokonaista vaan pikemminkin muotoansa muuttavaa, välillä kadoksissakin olevaa. Tavoittelen kokonaisvaltaista olemista tai sittenkin keskeneräistä tavoitteetonta oleilua. Oleilun sisäistä kokemista. Tiivistettyä väljyyttä. Keskeisiksi löydöiksi kirjoittamisen edetessä nousee kohtaaminen ja dialogisuus. Nämä muodostavat kytköksen taideterapeuttisen ja tutkivan työskentelyn välille.

Käytännön työkaluina opinnäytetyössäni käytän omaa henkilökohtaista kokemustani kuvataideterapiasta ja kuvataiteen opinnoista. Tukena taideterapian ja soveltavan taiteen käsikirjat sekä taiteellisen tutkimuksen helmet. Itse kirjoittamista unohtamatta.

ASIASANAT:

kuvataide, taideterapia, taiteellinen tutkimus, mielikuvat, kokeminen, kohtaaminen, dialogisuus

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree programme in Fine Arts| Painting
2014 | Total number of pages: 33
Riikka Niemelä, Ilona Tanskanen

Ulrika Hagqvist

EMBODIED PICTURE

This written thesis moves within the boundaries of art therapy and artistic work. I study these boundaries through my personal experience of therapeutic artmaking and education in the field of fine art. I gain valuable insight from the theories of art therapy and the field of art research, in addition.

I set out looking for different settings that define therapeutic spaces and allow creative processing. This leads me to consider differences and similarities between therapeutic and professional artistic work. At the core is the question of what sparks creative expression and makes it possible. The themes of meeting and dialogue surface as the writing process evolves. These themes turn out to be the connecting link between therapeutic artwork and artistic research.

As a conclusion, the purpose is not to paint the whole picture but rather to thrive in the spaces in between and the joy of discoveries along the way. Not to forget the writing in itself.

KEYWORDS:

visual arts, art therapy, artistic research, image, experience, meeting, dialogue

SISÄLTÖ

1. Johdanto	5
2. Lähtökohtana kokemus	6
2.1 (Taide)terapeuttisista prosesseista	9
2.2 Keskiössä tila	10
2.3 Teos vai tuotos	14
3. Kytkeä ja kasvaa	15
3.1 Liikuttuvan kuvan luomisesta	16
3.2 Dialogissa kuvan äärellä	19
3.3 Ihmetys	21
4. Laajentuman tuntua	25
4.1 Tutkiva taiteilijuus mielentilana	25
4.2 Oleilun sisäisestä	28
5. Yhteenveto	30
Lähteet	32
Kuvaluettelo	33

1. Johdanto

Opinnäytetyöni aiheena on taideterapia ja sen yhteys tutkivaan taiteen tekemiseen. Haluan tutkia taideterapian prosessinomaista työskentelytapaa ja verrata sitä taiteellisesta tutkimuksesta ja työskentelystä tehtyihin havaintoihin ja teorioihin. Lähtökohtana ja yhtenä näkökulmana on oma kokemukseni taideterapeuttisesta työskentelystä.

Tutustuminen taiteellisesta tutkimuksesta tehtyyn teoreettiseen luonnehdintaan on laajentanut ymmärtämystäni paitsi taideterapeuttisen työskentelyn myös itse kuvallisen ilmaisun merkityksestä. Taiteellinen tutkimus tuntuu avaavan ikkunoita, myös mielen ikkunoita, moneen eri suuntaan. Taiteellisen tutkimuksen luonteenomaisia piirteitä (niin kuin sen koen) ovat muun muassa juuri kokemuksellisuus, ainutkertaisuus, uudelleen kysyminen, ihmetys, oivaltaminen, yllätyksellisyys. Lisäksi sitä voisi luonnehtia moniaistiseksi ja poikkitieteelliseksi, rajoja rikkovaksi. Juuri tämä rajaton ja avoin, mahdollistava tila on se mikä itseäni kiehtoo eniten ja minkä näen olevan keskeisintä taiteellisessa tutkimuksessa.

Keskiössä on siis mahdollistaminen. Keskiössä oleminen mahdollistaa myös kaikissa suunnissa olemisen samanaikaisesti, mutta keskittyneesti. Koen että tämänkaltaisen tutkiminen myös synnyttää omanlaisen mahdollistavan kielen. Haluan omalla tutkimuksellani ja tämän mahdollistavan kielen kautta etsiä yhteyttä ja ”oikeaa kytkentää” taideterapeuttiseen työskentelyyn ja sitä kautta ehkä parhaimmassa tapauksessa myös omaan taiteelliseen työskentelyyni.

Työskentelylläni en niinkään halua sanoa jotain tiettyä, vaan ennemminkin oleilla mahdollistavassa tilassa ja prosessissa. Valintaani tähän suuntaan on ohjannut myös ajatus siitä, että minun on kirjoitettava (tutkittava), jotta voisin itse elää ja laajentua. Ja ehkä näin myös pohtia taiteellisen työskentelyn ja taideterapian välistä eroa (vaikka en uskoakaan erojen tekemiseen). Taiteellinen työskentely ja tutkiminen kun tähtää yhteisen ymmärryksen laajentamiseen ja julki tuomiseen, taideterapeuttinen työskentely taas, niinkuin sen itse olen ainakin aikaisemmin kokenut, suuntaa huomion omaan yksityiseen, itsensä ymmärtämiseen. Tätä kautta joutuisin myös kohtaamaan omaan taiteelliseen työskentelyyn liittyvän ristiriitani yksityisen ja julkisen välillä. Ehkä en voi ratkaista tätä ongelmaa kokonaan. Mutta kenties löydän tavan työskennellä ristiriidasta huolimatta. Ja kenties tarkoitus voikin olla hälventää taideterapian ja taiteen välille asetettuja eroja ja rajoja entisestään.

2. Lähtökohtana kokemus

Kokemusta ei voi dokumentoida. Korkeintaan sitä voi jäljittää. Etsiä johtolankoja ja todistusaineistoa. Jälkiä koetusta. Kun puhun kokemuksesta tässä yhteydessä, tarkoitan ihmisen sisäistä kokemusta.

Samalla tavalla koen taideterapeuttisen työskentelyn. Taideterapiassa kokemuksen jäljet tulevat näkyviksi sävyjen ja kuvioiden kautta. Kokemusten jäljittely, toisin sanoen kokemusten ilmaiseminen taideterapeuttisessa kontekstissa, on kuin leikkiä tunnetun ja tuntemattoman, määrittelemättömän kanssa. Näin mahdollistuu kokemuksen näkyväksi tuleminen ja tekeminen, selkeyttäminen, ja sitä kautta myös koetun uudelleentulkitseminen.

Oma kokemusmaailma siis luo viitekehykset terapeuttiselle työskentelylle ja tulkinnoille. Se myös luo aihemaailmat. Vaikka tämä on ilmeistä, on se myös painottamisen arvoista.

Työskentelyprosessin aikana tuntuu kuitenkin tapahtuvan jotakin, mikä ulottuu omaa näennäistä kokemusmaailmaa laajemmalle. Parhaimmillaan taideterapeuttinen kokemus johtaa oivallukseen, eräänlaiseen katharsikseen ja sitä edeltävän maailmankuvan ja elämänkatsomuksen ravisteluun kautta ylösalaisin kääntymiseen. Tai ainakin merkittävään hetkelliseen asioiden laajemmin näkemiseen ja moniulotteisemmin ymmärtämiseen.

Taideterapeuttisessa työskentelyssä omasta mielestäni suurin merkitys on itse prosessilla ja kokemuksella, sillä mitä työskentelyn aikana tapahtuu. Tämä kokemus syntyy omista ajatuksista ja tunteista, mielen liikkeistä, mutta yhtä lailla siihen vaikuttaa käytetty materia, värit ja muodot, sekä fyysinen liike, tunne omasta kehosta. Kirjoittamalla taideterapiasta toivon voivani avata tätä prosessia ja kokemusta yhä edelleen ja tuovani siihen itsellenikin uusia ulottuvuuksia.

Aloitin taideterapiassa syksyllä 2011. Nyt kolme vuotta myöhemmin terapia alkaa lähestyä loppuaan. Samanaikaisesti tarkoituksenani on kirjoittaa lopputyötäni juuri tästä kolmivuotisesta prosessista. Tajuan että tämän kirjallisen työn merkitys onkin kenties tässä. Lopussa.

Lopettamisessa itsessään. Riippumatta siitä mikä kirjoittamisen tarkoitus alunperin onkaan ollut. Käy niin että aiheet ja kirjoittaminen ovatkin loppujen lopuksi yhtä ja samaa prosessia.

Kirjoittamalla teen eroa, luovun, jätän jäähyväisiä myös kolmivuotiselle ihmissuhteelle. Enkä vielä

tiedä mitä saan tilalle. Kirjoittamisen epätietoisuutta. Tyhjenevää tilaa. Ehkä myös sovittelua keskeneräisiksi jääneiden asioiden kanssa. Koska keskeneräisiä ne ovat. Terapiassakin, terapian jälkeenkin. Joten voin huokaista. Kaiken keskeneräisyyden keskellä. Loppuja ei ehkä olekaan olemassa. Tai sitten tämä on vain surkea tapa yrittää lohduttaa itseään.

Tai sitten toimiva. Koska kirjoittamisen valtakunnassa kaikki on hyvin. Sanat julistavat kaiken mahdolliseksi. Sanamaailmassa jokainen kokemus on validi. Jokainen kokemus on samanarvoinen. ”All things carry equivalent worth simply by virtue of existing” (Hyde 2007, 167). Kokemuksen jäljittamisestä ja kuvittamisesta syntyy sen sanoittaminen.

Rivien välit, tyhjyys, kertovat omaa tarinaansa. Niihin mahtuvat kaikki ne tunteet ja ajatukset, jotka ovat tässä hetkessä jäljittelemättömiä. Yhtä lailla hengittäviä, olemassaolevia. Existing.

Rivien väleissä, sanojen turvapaikka. Tänne hakeutuvat kaikki ei-toivotut, epätoivoiset, vailla pysyvää osoitetta olevat kodittomat, pakenevat, koodittomat. Ja kaikki ovat tervetulleita. Tätä turvapaikkaa ei joudu jonottamaan. Ei joudu odottamaan paperille pääsyä.

Väliä on.

Kysymys: onko tämä nyt sitä kirjoittamisen prosessia, että sanat vain tulevat, joita et edes ajatellutkaan sanovasi tai edes ajattelevasi? Onko se sitä teksti kirjoittaa itse itseään niinkuin kuva kuvittaa itse itseään? Kertoo itse itsestään. Tekee tuttavuutta. Etkä voinut kuvitellakaan, että ”hänestä” löytyisi tällaisiakin piirteitä. Ja sitten ihmettelyä. Mitä tässä nyt oikeasti tapahtuu? Niinkuin ihastumista vailla vaatimuksia toisen (ja kolmannen) osapuolen suhteen.

Myöhemmin riemastun ja hämmennyn lukiessani Mika Hannulan tekstiä läsnäolosta. Kirjoittaako hän mahdollisesti samasta asiasta?

”Nautinto suhteessa tekstiin, suhteessa toiseen on sitä, että osallistuu, mutta ei pidä kiinni, vaan antaa mennä. Sinne ja tänne, molempiin suuntiin ja aina pitäen hyvää huolta siitä, että se mikä lähtee, se tulee takaisin,

ja se mikä tulee takaisin, se päästetään jälleen irti.”

(Hannula 2012, 182.)

Kierteisesti aiheet lähestyvät toisiaan ja punoutuvat yhteen.

” where go, where now
I can’t stand
if I can, I can die
I’m freezing; sly curse
I’m spiralling ”

(Antony and the Johnsons 2004, ”Spiralling”)

Kuva 1. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

2.1 (Taide)terapeuttisista prosesseista

Taideterapiassa pyrkimyksenä ei ole luoda esteettistä taideteosta. Näin voi tietenkin tapahtua joskaan se ei ole päämääränä. Pikemminkin näen taideterapian mahdollisuutena luoda esteetön teko. Esteettisyyden merkityksettömyys vapauttaa tekemään lapsen lailla. Käytettävissä olevat materiaalitkin ohjaavat tekemistä tähän suuntaan.

Omat materiaalisuosikini ovat olleet öljyväriliidut sekä täysin eri tavalla toimivat vesivärit ja sivellin. Liiduissa viehättää niiden paksuus ja kömpelyys. Ne vain istuvat käteen jotenkin sopivalla tavalla. Liidut muistuttavat ajasta jolloin maailmassa ei vielä ollut öljyvärituubeja, tärpättiä tai fixatiivia. Liitujäljen rosoisuus tuo tekemiseen oman lisänsä. Ehkä tämä on enemmän tai vähemmän tietoinen valinta kohti epäesteettisyyttä. Vesiväri sen sijaan on muotoansa muuttavaa, liikkeessä olevaa, kevyttä. Työskentely ja vuorovaikutus vesivärin kanssa on tästä johtuen aivan erilaista kuin kiinteiden liitujen kanssa.

Liiduista ja vesiväristä täysin poikkeavana tekniikkana olen tehnyt myös kollaaseja. Kollaasi on kuin vailla käsikirjoitusta oleva palapeli. Valmiit, toisistaan täysin irrallaan olevat osaset asettuvat paikoilleen ja luovat ennalta-arvaamattoman kokonaisuuden. Kollaasin merkitys itsessään saattaa olla tuntematon sitä tehdessä ja paljastua vasta myöhemmin. Esimerkkinä tästä tekemäni kollaasi, jonka palaset koostuivat mm. mehiläisistä, rikkinäisestä diskopallosta ja hiussuortuvista. Tehtyäni kollaasin näin seuraavana yönä unta, jossa mehiläiset korjasivat kehoani solutasolla. Mehiläiset toimivat tässä symbolisesti välittäjinä, sekä huoltapitävinä että viestiä välittävinä sellaisina.

Löydän tälle omalle kokemukselliselle tulkinnalle myös vastaavan teoreettisen selityksen, jonka mukaan symbolinen mielikuva edustaa ja ilmaisee intuitiota. Symbolinen aines tai kuva esiintyy tavallaan naamioituneena. Kuvan takana oleva ei-tiedostettu merkitys ei ole vielä paljastunut kuvan tekijälle tai sitä ei voida ilmaista muulla tavoin, se pakenee selkeyttä ja kaikkea määrittelyä.

(Rankanen ym. 2009, 14.)

”Kasta siipesi simassa,
sulkasi sulassa meessä,
tuo simoa siivessäsi,
kanna mettä kaapussasi
kipehille voitehiksi,

vammoille valantehiksi!”

(Kalevala, 1928, 95.)

Kuva 2. Akseli Gallen-Kallela: ”Lemminkäisen äiti”, tempera, 1897, 85x118 cm.

(The Oxford Culture Review, 2012.)

Lemminkäisen äiti istuu poikansa kuolleen ruumiin äärellä ja lausuu nämä sanat mehiläiselle, joka lähtee hakemaan Ukko ylijumalan halleista parantavaa voidetta, henkiin herättävää hunajaa. Juuri tämän hetken Gallen-Kallelakin vangitsi teokseensa ”Lemminkäisen äiti” (Helmi 2011; Lemminkäisen äiti 2014.) Jo ”vanha kansakin” siis tunsi mehiläiseen liittyvän voimakkaan symbolismin. Taideterapian synnyttämä kuvasto on syvästi henkilökohtaista, mutta sisältää myös usein kulttuuriin liittyvää yhteistä arkkityypistä symboliikkaa (Rankanen ym. 2009, 19). Koen, että tällaisten yksilöllisten ja yleisinhimillisten yhteyksien etsiminen ja löytäminen laajentaa myös oman kokemusmaailman ymmärtämistä.

Psykoanalyytikko Sigmund Freudin mukaan unetkin ovat taiteellista toimintaa. Unet, kuten taidekin, heijastavat hänen mielestään tiedostamattomia mielen prosesseja. (Aalto 2007, 175.) Taiteen tekeminen, tai tässä tapauksessa taideterapeuttinen kollaasin kokoaminen, antaa mahdollisuuden ilmaista näitä mielen prosesseja. Tätä kautta tiedostamaton aines integroituu tietoisuuteen.

Kuva 3. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

Kuva 4. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

2.2 Keskiössä tila

Aiheiden vakavuudesta huolimatta on kuin vakavuus itse ei olisi läsnä taideterapeuttisessa tekemisessä. Tekeminen on tavoitteetonta ja spontaania hetkessä olemista. Uusien lempiväriyhdistelmien löytämistä, pinnalla liukumista, paperin tahatonta rypistymistä. Lisää paperia, teippiä, paperin repeytymistä, lisää teippiä. Lisää keltaista. Värin tuoksua. Katso, tätä kaunista ryppyä tässä. Viallinen hienous. Kaikki tapahtuu täyden keskittyneisyyden vallitessa. Hämmästykseni itseäni ei ole pahemmin häirinnyt terapeutinkaan läsnäolo samassa tilassa. Tämä on paljon ihmiselle, jonka suosikkitalanteisiin ei useimmiten kuulu opetustilanne täynnä olevassa maalausluokassa. Ehkä taideterapiatilassa ja tilanteessa on ollut helpompi luoda oma luova kupla, jossa fokus on ollut nimenomaan omassa tekemisessä. Ja voihan olla niin, että terapeutin ammattitaidollakin on oma osuutensa tällaisen sfäärin luomisessa.

Toiminta- ja taideterapeutti Saara Aalto puhuu terapeutin ja asiakkaan välisestä tilasta, tai suhteesta, transitionaalitilana. Termiä transitionaalitila käytti alunperin lastenlääkäri ja psykoanalyytikko D.W. Winnicott kuvatessaan lapsen ja tämän vanhemman välisen suhteen kolmatta osapuolta tai välitilaa. Tässä välitilassa sisäinen ja ulkoinen, kuvitelmat ja todellisuus kohtaavat (Rankanen ym. 2009, 38). Lapsi kehittää transitiotilan irrottautuaakseen omaksi itsekseen ja erilliseksi yksilöksi. Transitiotilan kehittäminen tapahtuu leikin ja mielikuvituksen kautta ja luo perustan myös tulevan elämän luovuudelle. (Aalto 2007, 173.)

Aalto puhuu tosin artikkelissaan lapsesta ja äidistä, mutta koen että tämä toisintaa sukupuolittunutta ja heteronormatiivista vanhemmuuden käsitettä ja käytän siksi sanaa vanhempi. Aalto käyttää myös sanaparia terapeutti-potilas, jonka koen hierarkiseksi ja ongelmalliseksi. Parempi vaihtoehto on puhua asiakkaasta. Vaikka terapeutin ja asiakkaan välinen suhde useinkaan ei ole täysin vapaa valtarakenteista, voi pyrkimystä tasa-arvoon kuitenkin vahvistaa myös sanavalinnoin. Taidetyöskentelyn käyttäminen terapiasuhteessa on itsessäänkin tasa-arvoistavaa, koska asiakkaan omaa kykyä tutkia ja ymmärtää sisäisiä prosessejaan kuvien avulla nähdään keskeisenä. Näin ollen taidetyöskentelyn myötä asiakkaan aktiivinen ja tasavertainen suhde terapeuttiin vahvistuu. (Rankanen ym. 2009, 35.)

Transitionaalitila taideterapiatilanteessa kuvaa Aallon mukaan leikinomaista luovaa ja turvallista

tilaa. Transitionaalitilaa voikin kutsua myös leikkitilaksi (Rankanen ym. 2009, 38). Tällainen tila mahdollistaa erilaisten aiheiden käsittelyä ja työstämistä (Aalto 2007, 174). Taideterapeuttisessa leikkitilassa asiakasta autetaan suhtautumaan todellisuuteen leikillisesti taiteellisen työskentelyn kautta. Leikillisyydellä tarkoitetaan tässä erityislaatuista suhdetta aikaan, tilaan ja jokapäiväisiin rajoituksiin. Leikin avulla on mahdollista luoda tiloja, jotka ovat erillään ulkomaailmasta mutta silti yhteydessä siihen. Leikki lisää spontaania, luovaa ja joustavaa asennetta. Leikki mahdollistaa näin uusien näkökulmien ja toimintatapojen kokemista suhteessamme tapahtumiin, ihmisiin ja itseemme. Leikki vaatii lisäksi kykyä siirtyä konkreettisesta ajattelusta abstraktiin. Tämänkaltaista taitoa tarvitaan myös uusien ratkaisujen luomisessa. Leikillinen taidetyöskentely on tämän takia taideterapeuttisen muutosprosessin keskiössä. (Rankanen ym. 2009, 37-38).

Transitiotilan käsitteen perusteella voisi sanoa, että taideterapia sekä kaikki luovuusterapiat, ovat väliaikaisia välitiloja, jotka mahdollistavat paluun luovuuden alkulähteille. Tässä lähteessä kylpiessään ihminen puhdistautuu sisäisesti ja luo samalla uutta eheämpää ja paksumpaa nahkaa. Kenties jopa turkinkaltaista sellaista. Terapiassa käynti on kuin rituaalinomaista sielunhoitoa. Tarkoitin rituaalilla tässä toimintaa, jolle on olemassa tietty paikka jossa sitä suoritetaan ja tietty aika jolloin sitä suoritetaan, tiettyjen sääntöjen mukaan. Näiden puitteiden sisällä on tietenkin myös vapautta ja liikkumavaraa. Sääntöjen merkitys on myöskin jatkuvuuden luomisessa, rituaalin muuttamisessa rutiiniksi.

Olen useasti ajatellut, että tänä päivänä, meidän kulttuurissamme, terapeutti toimii jonkinlaisena papittarena tai tietäjänä. Ensi alkuun voikin olla helppoa luoda terapeutista yli-ihmistä, sellaista johon normaalit ihmisyyden säännöt eivät päde. Eikö hän, terapeutti, voisikin olla se hyvä haltija, joka heilauttaa taikasauvaansa näin haihduttaen pois kaiken vaikean ja epämukavan? Hauska yksityiskohta on, että terapeutini studiolla ihan oikeasti on tällainen taikasauva. Saduista, tarinoista ja myyteistä tutut hahmot ja esineet seikkailevat siis mukana taideterapeuttisessa mielikuvamaailmassa.

Loppujen lopuksi käy kuitenkin niin, että ihminen itse eheyttää itsensä. Terapeutti, kuten taikasauvakin, toimii tässä prosessissa vain välittäjänä. Samalla tavalla kuin mehiläiset unessani josta kerroin aikaisemmin. Oikeastaan on kyse oman mytologisen maailman luomisesta tai löytämisestä. Päämääränä oman kertojaäänän ja -minän kuuleminen ja kuuluminen. Ei vain tarinoiden toistaminen sellaisina kuin ne on kerrottu ja opittu, vaan uusien juonien ja kuvioiden

kehittäminen, rivien väleistä lukeminen.

”Kuulin mitä kuulin. Olin jo oppinut.

Arvasin, että se mitä kuulin, ei ollut se mitä
siinä sanottiin.”

(Hannula 2012, 69.)

Välillä tämä vaatii aivan uusien tarinoiden kertomista, tai tarinoiden roolihahmojen vaihtamista ja loppujen uudelleenkirjoittamista, välillä taas loputonta jatko-osien suunnittelemista. Onko neljännessä jatko-osassa järkeä? Onko tarinoiden loppu onnellinen vai ei? Vähemmän väliä. Vastuu parantumisesta on siis ihmisen omissa käsissä. Ehkä käsillä tekeminenkin tämän takia on niin välttämätöntä. Omissa käsissä, omista käsistä. Aalto tähdentää asiakkaan oman motivaation merkitystä ja edellytystä kaikkien luovuusterapioiden käytössä. Hän mainitsee aikaisemman taiteellisen taustan joskus olevan pikemminkin haitallista kuin hyödyllistä terapeutisessa työskentelyssä. Hän puhuu tosin myös ammattitaiteilijan kyvystä kokeilevaan leikkiin. (Aalto 2007, 175.) Mitkä ovat eroja taiteen tekemisen ja taideterapeuttisen tekemisen välillä. Onko eroja? Vai onko kyse vain uudelleen määrittelemisestä?

2.3 Teos vai tuotos

Taide liikkuu, pakenee, kaipaa uutta tilaa, uusia tilaisuuksia. Niinkuin idea taiteesta muuttuu ja määrittyy yhä uudelleen ja uudelleen. Jospa siis näin; Jos taideterapiassa jäljitetään kokemusta niin taiteessa jäljitetään ideaa. Miten psykoterapeutti kuvailisi näitä eroja? Aallon mukaan sekä perinteisessä taiteen tekemisessä että terapiatyöskentelyssä tavoitteena on tuoda esille ajatuksia ja tunteita taiteellisessa muodossa. Terapian tuotos syntyy ”tässä ja nyt”, perinteinen taideteos taasen saattaa syntyä vähitellen kypsyen ja hioutuen. (Aalto 2007, 176.) Aallon näkemys näyttäisi sopivan suurimmilta osin yhteen omani kanssa. Uskon kuitenkin, että taiteellinen prosessi on hyvinkin yksilöllistä ja joidenkin kohdalla sen ilmaiseminen voi olla hyvinkin spontaania ja ekspressivistä, kuten taideterapeuttisessa työskentelyssäkin. Ja jos katsotaan taideterapeuttista prosessia kokonaisuudessaan, on sekin hitaasti etenevää, pitkäjänteistä sitoutumista, työskentelyä ja työstöä vaativaa. Molemmat, taiteen tekeminen sekä taideterapeuttinen tekeminen, vaativat kokonaisvaltaista ajattelua. Ammattitaiteilija tarvitsee lisäksi oman alansa tietoa ja taitoa.

Kiinnostavaa on se, että Aalto käyttää taideterapeuttisen tekemisen kohdalla sanaa tuotos ja perinteisen taiteen tekemisen kohdalla sanaa teos. Onko tämä arvottava sanavalinta? Tietoinen vai tiedostamaton? Itsekin korostin aikaisemmin, että taideterapeuttisessa työskentelyssä suurin merkitys on prosessilla ja kokemuksella. Onko tuotos siis eriarvoinen kuin teos? Vai onko sen arvo vain erilainen, siis samanarvoisen ”eriarvoinen”? Miksi siis ei yhtälailla puhua teoksesta? Mikä loppujen lopuksi määrittää taiteellisen teoksen? Ei ainakaan voi olla pelkästään niin, että teos määrittää mikä on taidetta. Useasti teos voi olla taiteen sivutuote, vähän niin kuin tuotos taideterapiassa. Jos puhutaan taideterapeuttisesta työskentelystä soveltavana taiteena, jossa ”ihmiset pääsevät tutkimaan todellisuuksiaan taiteen ja taiteen kaltaisin menetelmin” (Bardy ym. 2007, 9), ollaan mielestäni totuuden perässä, joskin tässäkin eritellään taide ja taiteen kaltainen. Tuotos, taiteen kaltainen, hmm. Käytän kuitenkin nyt itsekkin tätä erottelua tässä yhteydessä, ainakin toistaiseksi, vaikka tahi koska en vielä ole päättänyt mitä mieltä siitä olen.

Selvimmän ero taiteen ja taideterapeuttisen ilmaisun välillä tulee esiin siinä, että terapeuttinen taidetuotos ei yleensä ole tarkoitettu julkisesti esitettäväksi, yleisön nähtäväksi (Aalto 2007, 176). Terapiataiteessa ei tarvitse luoda valmiita teoksia tai näyttelyitä. Valmista tulosta tärkeämpää ovat työskentelyvaiheet ja itse luova prosessi. (Rankanen ym. 2009, 195.) Tuotokset ovat siis useimmiten näkymättömissä muilta kuin tekijältä ja terapeutilta. Ehkä tämän takia taideterapeuttisia tuotoksia ei myöskään sisällytetä, tai ole sisällytetty, taiteen kategorioihin tai lajeihin? Useimmat muut taidetta koskevat kriteerithän tuotoksen suhteen kyllä täyttyvät. Onko taiteen ensisijainen tarkoitus siis päästä julkisuuteen (Aalto 2007, 176)? Toisaalta on paljon taidetta joka ei koskaan tule kohtaamaan yleisöä, silti menettämättä taiteen ”statustansa”. Se, minkälainen taide pääsee julkisuuteen on tietenkin myös kiinnostava kysymys. Ja, muuttuvatko taideterapeuttiset tuotokseni taiteellisiksi teoksiksi näillä sivuilla ollessaan?

Terapeutini tarjoaa asiakkailleen myös mahdollisuuden pitää tuotoksiaan esillä työhuoneellaan. Näin tuotokset tulevat julki ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Tästä tuotosten välisestä keskustelusta välittyy uusia näkökulmia omaan tekemiseen ja olemiseen. Syntyy aivan uusi kommunikaation taso, jossa tekijät ovat tavallaan näkymättömissä toisiltaan mutta tekemisensä kautta hyvinkin konkreettisesti läsnä. Teokset, niin kyllä, jospa vain päätän kutsua näitä teoksiksi, elävät omaa elämäänsä, ja keksivät kaikkennäköisiä kujeita keskenäänsä meidän tekijöidemme pään menoksi.

Taideterapian tarkoitus on lisätä itsetuntemusta ja rohkaista itseilmaisua. Näin ollen, terapeutiksi teoksiin ei suhtauduta samalla tavalla kriittisesti kuin taiteeseen muutoin. Kaikki on sallittua. (Aalto 2007, 176.) Onko tämä epätaiteistumista? Mielestäni ei. Kriittikittömyys on varmaankin osaltaan vaikuttamassa siihen, että taideterapiassa on helppo vapautua tekemään spontaanisti lapsen lailla. Ja tällaisen spontaanin tekemisen kautta voikin syntyä jotain aivan uutta ja ennakoimatonta, jotakin mitä ei tietoisien tavoittelun kautta olisi löytänyt (Känkänen & Tiainen 2007, 86). Ammattitaiteilija tarvitsee kuitenkin epäilemättä sopivan verran itsekritiikkiä ja itsekuria. Kuvataiteiden opettaja ja taideterapeutti Meri-Helga Mantereen sanoin: Kriitikkoa ei kannata kokonaan heittää yli laidan, kunhan se suostuu odottamaan vuoroaan ja pysyy kohtuudessa. (Rankanen ym. 2009, 194.)

Perimmäinen kysymys onkin ehkä se, miten olla kriittinen silti estämättä leikkiä? Leikillisen kriittinen. Jotain tämänkaltaista.

3. Kytkeä ja kasvua

3.1 Liikuttuvan kuvan luomisesta

Itse en ole kokenut taiteellista koulutusta haitaksi taideterapeuttiselle tekemiselle. Uskon, että koulutus on auttanut ymmärtämään ja arvostamaan prosessinomaista työskentelyä myös terapeutisessa kontekstissa. Ehkä ammattimaisuus näkyy paitsi kyvyssä hahmottaa kokonaisuuksia, myös kyvyssä huomata ja huomioida konkreettisia yksityiskohtia kuten pintoja, kerroksia ja sävyjä.

Kuvan tarkkaa katsomista ja sen seurauksena tapahtuvaa näkemisen kokemusta voi sanoa esteettiseksi analyysiksi tai fenomenologiseksi kuvantarkasteluksi. Fenomenologisessa kuvantarkastelussa taiteellinen tuote tai kuva on se ilmiö tai fenomeeni jota tutkitaan ja katsotaan. Fenomenologinen kuvantarkastelu on taidekeskeistä, kuvan pintaa ja rakenteita tutkivaa ja sisällön elementtejä jäsentävää. Tottuneemmalle kuvan tekijälle ja katsojalle, siis myös koulutuksen omaavalle kuvataiteilijalle, tämä on tuttu tapa katsoa kuvaa. (Rankanen ym. 2009, 158-159.) Kyse ei kuitenkaan ole kuvan objektifioinnista tai esineellistämisestä. Objektifiointi erittelee, paloittelee, määrittelee ja kategorisoi. Objektille ei anneta puheenvuoroa eikä sitä näin ollen myöskään kohdata. (Hannula ym. 2003, 53-54). Fenomenologisessa kuvantarkastelussa taas on

Kuva 5. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

kyse nimenomaan kohtaamisesta, kuvan kuuntelemisesta.

Taideterapeuttisessa kontekstissa fenomenologinen kuvantarkastelu auttaa ottamaan etäisyyttä kuvaan ja hyödyntämään kuvan yksityiskohtia. Kuvan elementeistä voi löytyä tekijälle tärkeitä henkilökohtaisia merkityksiä, joihin hän alkaa suunnata huomiotansa tietoisemmin, intentionaalisesti. Tätä kautta kuvan tarkastelu myös avaa uusia näkökulmia kuvallisen ilmaisun yhteyksistä omaan sisäiseen maailmaan ja omiin psykofyysisiin prosesseihin. (Rankanen ym. 2009, 158-159.)

Fenomenologiassa tutkitaan todellisuuden ilmentymistä ihmiselle hänen kokemusmaailmassaan. Fenomenologinen näkemys on, että jokaisen ihmisen sisäinen todellisuus on olennaista ja tärkeää. Taideterapian yhteydessä tämä fenomenologisen näkemyksen tärkeä periaate tulee näkyväksi fenomenologisen kuvailun aikana. Kuvan väreistä, muodoista ja rakenteista keskusteltaessa asiakas on se joka näkee. Asiakkaan tapa nähdä on olennaisinta ja hänen oikeutta omaan subjektiiviseen todellisuuteensa arvostetaan. (Rankanen ym 2009, 158-161.)

Taideterapiaan on vaikuttanut erityisesti ranskalainen fenomenologisen koulukunnan filosofi Maurice Merleau-Ponty (1908-1961). Merleau-Ponty hylkäsi kartesiolaisen jaon mieleen ja ruumiseen ja esitti ihmisen ykseytenä. Merleau-Pontyn mukaan ihminen on intentionaalinen koko psykofyysisellä olemuksellaan. Intentionaalisuudella tarkoitetaan, että ihmisen tietoisuus on aina suuntautunutta johonkin. Merleau-Pontyn mukaan intentionaalisuus ei siis rajoitu mentaaliin toimintoihin, vaan kaikki ihmisen toiminta, myös ruumiillinen sellainen, on intentionaalista. (Rankanen ym. 2009, 158.)

Sekä taideterapeuttinen työskentely että taiteen tekeminen ovat kytköksissä toisiinsa ja toisistansa riippuvaisia perustavanlaatuisen luovan luonteensa takia. Samalla tavoin minäkään en voisi istua tässä juuri nyt kirjoittamassa tätä, jos minulla ei olisi kumpaakin. (Merleau-Pontyn tavoin voisin siis hylätä jaon taideterapeuttiseen työskentelyyn ja taiteen tekemiseen ja esittää nämä ykseytenä).

Olen myös kehittänyt itselleni oman (terapeuttisen) tavan luoda kuvia. Tai oikeastaan voisi puhua monikossa, tapoja luoda kuvia. Useasti kuvan tekemistä enteilee jonkinlainen näky tai visio. Kuva ikään kuin puhuttelee ennen olemassaolevaksi tulemistaan. Toisinaan itse tekemisestä syntyvä ääni taasen vie tekemistä eteenpäin, luo idean seuraavaa kuvaa varten. Tai perspektiivin muuttaminen lattiaistunnasta seisovaan asentoon, tai ympäripyörähtäminen katsomaan mitä selän takana tapahtuukaan.

Kuvan tekeminen osallistuttaa kehon kokonaisvaltaisesti ja onkin monesti fyysisesti rankkaa. Tasapainon ja -arvon vuoksi käytän molempia käsiä, vaihdellen. Ja liittyhän tähän ajatus aivopuoliskojen ja käsien välisestä yhteydestä ja yhteistyöstä. Samanaikainen molemmilla käsillä työskentely luo tietynlaista rytmikkaa ja symmetriaa, jota halutessaan voi rikkoa. Rytmikkaan syventyminen onnistuu vielä paremmin silmät suljettuina, jolloin kuuloaisti ja tuntoaisti pääsevät valloilleen. Myös mielen ja kehon keskittyminen tapahtuu tällöin eri tasolla. Pidän myös yllätyksen elementistä, siitä hetkestä kun avaan silmät ja näen mitä tulikaan tehtyä. Ja lähes poikkeuksetta tämä on aivan erinäköistä kuin mitä olisi voinut kuvitella. Kuvan yllätyksellisyys liikuttaa mieltä ja vastavuoroisesti mieli liikuttaa kuvaa.

Mieli liikuttuu. Kuva liikuttuu. Paikantaa sijoiltaan mennyttä.

”Tuleminen ja meneminen, jossa muutos on

tulemisen ja menemisen tapahtumisessa.

Sen paikantumisessa, sen rispaantumisessa ja paikkautumisessa. Arpi jää, se jälki. Se, joka vie eteen ja taakse, eteen ja taakse.”

(Hannula 2012, 182)

Kuva 6. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

3.2 Dialogissa kuvan äärellä

Taideterapia huomioi kokemusta ja aisteja monella eri tasolla. Fyysinen kokemus on yksi näistä tasoista. Fyysisyyteen liittyy paitsi konkreettinen materiaalin käsittely ja tutkiminen myös kehollinen ilmaisu. Kehossamme on paljon sanatonta tietoa. Tämä tieto saattaa ulottua elämän varhaisimpiin ja traagisimpiin kokemuksiin. Nämä kokemukset ovat kognitiivisen tietoisuuden ulottumattomissa. Taiteen kautta sanattomienkin kokemusten ilmaiseminen kuitenkin tulee

mahdolliseksi. Kokemusta käsitellään materiaalisesti itsen ulkopuolella, mikä voi tuntua turvalliselta. Tietoisuuden eri tasoilla syntynyt tieto yhdistyy tekemisen prosessissa ja itse konkreettisessa taideteoksessa. Näin mahdollistuu uusien merkitysten löytäminen, oivaltaminen ja yhteyksien luominen. (Rankanen ym. 2009, 42-43).

Taiteen maisteri ja taideterapeutti Mimmu Rankanen puhuu vastaanottamisen ja vastaanotetuksi tulemisen kokemuksesta. Vastaanottaminen, luottamus ja antautuminen ei koske vain ihmisten välistä vaan myös ihmisen ja kuvan välistä vuorovaikutusta. Terapiatilanteessa kuva pidetään avoimena erilaisille mielikuville. Kuvaa tai siitä nousevia mielikuvia ja näkemyksiä ei arvoteta tai tuomita oikeaksi tai vääräksi, hyväksi tai huonoksi. Kuvan nähdynsi tuleminen voi näin itsessään muodostaa korjaavan kokemuksen. Tämä tapahtuu antamalla kuvan tulla vastaanotetuksi sellaisenaan ja luottaen kuvan kykyyn kertoa tarinaansa itse. (Rankanen ym. 2009, 48.)

Kun kuva vastaanotetaan aktiivisesti, antaudutaan kuvalle katselemalla ja kuuntelemalla sitä itsestä irrallisena omana yksilönään, voidaan kuvan kanssa myös keskustella. Keskustelutilassa tai dialogissa ollaan luovan tason vuorovaikutuksessa kuvan kanssa. Dialogissa oleminen luovalla tasolla tarkoittaa kokonaisvaltaista sisäisen ja ulkoisen maailman yhdistymistä, integraation kokemista. Tällaisella kaikkien tasojen integroivalla eheyden kokemuksella on parantava vaikutus. (Rankanen ym. 2009, 48, 144).

Uusien merkitysten löytämistä, oivaltamista, yhteyksien luomista. Joskus vahvin kuvakokemus tulee toisen taiteilijan työn äärellä. Yksi vaikuttavimpia kokemuksiani tapahtui noin vuosi sitten. Etsin kuoleman teemaan liittyviä artikkeleita Turun kaupunginkirjaston taideosastolla. Istuin lehtinurkkauksen sohvalla selaten ruotsalaista nykytaiteen julkaisua ”Konstvärlden”, kun silmiini osui otsikko ”Polisanmäl konst” ja sen viereisellä sivulla ylväästi poseeraava taiteilija (Öqvist 2013, 32). Jäin lukemaan artikkelin alusta loppuun. Tällä yksittäisellä tapahtumalla oli, on ja tulee olemaan suuri merkitys itselleni vastedeskin. Kokemani liittyy myös vahvasti juuri kuvan vastaanottamiseen ja kuvan kanssa vuorovaikutuksessa olemiseen.

Taideterapeuttiselle työskentelylle ominainen muutosvoima voi siis löytyä paitsi oman, myös toisen taiteilijan teoksen äärellä. Taiteilijan teos on se itsen ulkopuolella oleva materiaali jota työestetään. Tässä tapauksessa kuvan kanssa dialogiseen suhteeseen pääsyä edesauttavat myös kirjoitettu sana. Runsaasti kuvitettu monisivuinen kirjoitus ja sen äärellä kokemani oivallus todistavat kuvallisen ja

kirjallisen tiedonannon välityksellä tapahtuvan yhteisen merkityksenannon. Ei pelkästään kuvan, ei pelkästään sanan, vaan näiden keskinäisen suhteen ja yhteisvaikutuksen kautta syntyvän merkityksen. Sanat paikkaavat tyhjyyttä, toimivat siltana ja mahdollistavat toisen tietoisemman kohtaamisen (Pitkänen-Walter 2001, 132). Teksti toimii myös tavallaan terapeutin roolissa välittäjänä, kanssakulkijana kokemuksen äärellä.

Kyseinen lehtiartikkeli kertoo ukrainalaista syntyperää olevasta, nykyisin Ruotsissa asuvasta Nathalie Edenmontista ja hänen tähänastisesta taiteilijaurastaan. Nathalie Edenmontin taiteessa toistuvia teemoja ovat kuoleman lisäksi lapsuus, vanheneminen, hedelmällisyys ja ihmissuhteet. Näitä omaelämäkerrallisia aiheita hän työstää valokuvan muodossa. Usein kuvissa poseeraa Nathalia itse, mutta hän käyttää taiteessaan myös muita malleja, sekä ihmisiä että eläimiä ja kasveja. Eläimet joita hän kuvaa ovat lähes poikkeuksetta kuolleita ja varta vasten kuvausten takia tapettuja. (Öqvist 2013, 33.) Olen aina suhtautunut ristiriitaisesti ja kielteisesti vastaavaan eläinten käyttöön taiteessa. En ole voinut ymmärtää mikä, jos mikään, voisi oikeuttaa elävän olennon hengen riistämisen taiteen vuoksi. Tämä on vain ollut turhaa mielestäni.

Lukiessani Nathalie Edenmontin elämästä ja työstä kertovaa artikkelia, katsellessani hänen henkilöhistoriaan liittyvää lapsuudenajan valokuvaa ja myöhempää taiteilijan luomaa omakuvaa jotakin kuitenkin tapahtuu. Kuvat esittävät yksivuotiaasta Nathaliaa sylissään hänen lempipehmolelukaninsa ja toinen aikuista Nathaliaa kädessään verta vuotava, oikeasta valkoisesta kanista tehty käsinukke. Nathalia kertoo menettäneensä isänsä 12-vuotiaana ja äitinsä sekä parhaan ystävänsä vain kaksi vuotta myöhemmin. Äidin kuoleman olosuhteet senaikaisessa Neuvostoliitossa olivat oudot ja Nathalia epäileekin, että kyseessä on ollut kriittisen asianajaja-äidin vaihtaminen, murha. (Öqvist 2013, 43.)

Jotakin siis tapahtuu, kun yhteydet näiden taustatietojen, traumaattisten kokemusten ja niitä vastaavien visualisointien välillä käyvät ilmi. Keinot joita Nathalia Edenmont käyttää työskentelyssään näyttäytyvät välttämättöminä hänelle itselleen ja näin ollen kaukana turhasta. Mitä siis on oikeutus. Mitä se tarkoittaa? Mitä se merkitsee? Jotakin aivan muuta kuin vielä hetki sitten. Koen löytäneeni täysin uuden kokemuskulman (parempaa sanaa etsiessäni, näkökulmasta puhuminen ei mielestäni enää toimi tässä yhteydessä.)

En ole enää sama.

Kuva 7. Nathalie Edemont: ”Behind the scenes M”, C-print, 2009.
(Edemont, 2014.)

3.3 Ihmetys

On kiehtovaa, kun jotakin mielessä vinksauttaa tällä tavalla, kun jokin ei enää olekaan itsestäänselvyys vaan osoittautuukin joksikin paljon monisymptomiseksi. Kyseessä on eräänlainen pysähdys, joka tapahtuu kohdatessamme jotakin mikä ei sovi odotuksiimme ja tietoihimme (Heinämaa 2000, 12). Filosofi ja naistutkija Sara Heinämaa kutsuu tämänkaltaista pysähdystä ihmetykseksi: ”Ihmetys on tila, jossa vasta kiinnitämme huomionsamme johonkin, ennen kuin sovellamme kohtaamaamme hyvän ja pahan, nautinnollisen ja tuskallisen, hyödyllisen ja haitallisen arvoasteikkoa. Näin ihmetys sallii meidän havaita sen, mikä poikkeaa arvoistamme” (2000, 56).

Ihmetys saa meidät kyseenalaistamaan omat ennakko-odotuksemme ja arviointiperustemme ja ohjaa näin ajatusta uuteen avoimempaan ja joustavampaan suuntaan. ”Vieraan kohtaaminen tarjoaa mahdollisuuden arvioida omat odotukset ja lähtökohdat uudelleen” (Heinämaa 2000, 12). Tätä kautta pystymme kohtaamaan toisen ja kohtelevaan toista sen outoudessa. (Heinämaa 2000, 13.)

En ole enää sama. Et ole enää sama.

Kun suhteeni toiseen muuttuu, muuttuu myös suhteeni itseen. Kuten toiseus on minuuskin ymmärrettävissä mielikuvaksi, eläväksi, muuttuvaksi ja muokattavaksi sellaiseksi (Pitkänen-Walter 2001, 131-132). Kohtaava vuoropuhelu, dialogi muokkaa mielikuvia ja luo uusia sellaisia. Todellisen kohtaamisen väistämättömänä seurauksena kohtaajat eivät ole enää samoja kuin ennen. Kohtaamisen myötä he kantavat mukanaan toistensa näkemystä ja jonkinasteista toistensa ymmärrystä. Heidän minuutensa, tilansa maailmassa on näin muuttunut ja laajentunut. (Pitkänen-Walter 2001, 135.)

the earth when it was becoming itself
drawing space toward itself
as if saying ”you there, i want to get to know you”
so mind and matter got closer
mixing up
melting
forming together in creation

the earth creating itself
expanding itself
experiencing itself

(muistiinpano päivämäärä tuntematon)

Vaikka Heinämaa puhuukin ihmetyksestä pysähdyksenä, oma miellelyhtymäni ihmetyksen tilasta on ennemminkin juuri laajentuva, räjähtävä ja liikkeellä oleva. Niin kuin universumi pienoiskoossa. Aina vain kauemmaksi ulottuen. Ajallisuus ja kehollisuus ja niiden määrittämät rajallisuudet lakkaavat olemasta.

Kenties samankaltaisesta tilan kokemisesta on kyse kun meditaation yhteydessä puhutaan samadhistä. Samadhi tarkoittaa mielen terävää keskittymistä yhteen pisteeseen. Tällöin tietoisuus ajasta, minästä tai muista katoaa. (Loori 2004, 74.) Zenmestari John Daido Loori puhuu kehottomuuden tunteesta, hiljaisuudesta ja ajatusten hidastumisesta, ajatusten ja ajattelijan katoamisesta. Kuten Heinämaa, Lorikin siis näyttää puhuvan jonkinlaisesta pysähtymisen tilasta. Ehkä kyseessä onkin jonkinlainen ajaton ja tilaton pysähdyksen kaltainen, jota sanallisesti on vaikea määritellä muulla tavalla kuin juuri pysähdyksenä.

Japanin kielen ma sanan ja sen merkityksen vapaa tulkinta tuo lisävivahteen ihmetyksen ja pysähdyksen tilaan. Ma viittaa ajan ja paikan tyhjyyteen ja toiminnan poissaoloon. Ma ei siis itsessään sisällä mitään. Se on japanilaisen näyttelijä-ohjaaja Yoshi Oidan mukaan hetki jolloin pidätetään sanomasta tai tekemästä mitään. Oida viittaa teatteriin jossa ma, tai toiminnan poissaolo, on olennainen osa näytelmää. Silti ma ei ole staattinen, vaan se on yhteyksiä. Ma luo kehykset ja sopivat suhteet esimerkiksi kahden ihmisen, kahden teon ja kahden lauseen välille. Tai näyttelemisessä, niinkuin musiikissakin, äänen ja hiljaisuuden välille. Hyvä näyttelijä ymmärtää ja vaistoa miten käyttää mata ja näin huomioida yleisönsä. (Oida 2004, 107.)

Näyttelijän ja yleisön välille kehittyi man kautta ikäänkuin pysähtymisen, ihmetyksen ja kohtaamisen hetki. Tämän pysähdyksen kautta mahdollistuu myös dialogisen vuorovaikutussuhteen ja tilan syntyminen. Ei pelkästään yleisö ole tullut kuulemaan ja kokemaan näytelmää, vaan myös näyttelijä kuuntelemaan ja kokemaan yleisönsä. Yleisö on näyttelijän teos, kuten näyttelijä vastaavasti yleisön teos, elävä, muuttuva, yllättäväkin. Ja aina muokattavissa oleva.

Vielä toisenlainen tapa ajatella pysähtymisen tilaa on ajatella sitä hyrrän liikkeen kautta. Jotta hyrrä voisi seisoa ja pysyä paikallaan, sen täytyy pyöriä äärimmäisen nopeasti. Jos hyrrä pyörii hitaasti, se pomppii sinne tänne ja on kaatumaisillaan. Ihmetys tarkoittaa tämän metaforan kautta ajateltuna pysähdystä, jossa sisäinen hyrrä pyörii hurjaa vauhtia. On tavallaan kyse kaksinaisuudesta. Liikkeestä ilman liikettä. Hiljaisuudesta ilman hiljaisuutta. Oida puhuu valppaasta rauhasta, joka auttaa reagoimaan vapaasti ja vastaamaan mihin tahansa mikä tulee vastaan tässä ja nyt. (Oida 2004, 50-51.) Tämä tapa nähdä ja yrittää sanallistaa pysähtymisen kaltaista ihmetyksen ja oivalluksen tilaa onkin ehkä lähempänä sitä mitä itsekin koen. Räjähävää, laajenevaa tilaa mutta keskittynyttä sellaista. Kaikissa suunnissa olemista samanaikaisesti.

Kuva 8. Yksityiskohta, teoksesta "Förhinder/Vägen in"

Kuva 9. Yksityiskohta, teoksesta "Förhinder/Vägen in"

4. Laajentuman tuntua

Sunnuntai

Puolivaiheilla

Nyt istun tässä merkityksettömydessä.

Istun ja istun. En lähde pois.

12.30-13.30 Ainakin tunnin

Meditaatio-ohjaajaltani saatu kortti ikkunalaudalla sanoo: ”The key to meditation is learning to stay.” (Maria Scrivan)

Oppia olemaan siinä missä on, siitä missä on. Sisäänpäin laajenemista. Pysähtymistä, mutta suunnassa olevaa sellaista. Jossakin muualla onkin tässä. Ja nyt. Ja se oli odottamatonta. Kun puhutaan laajentumisesta ajatellaan usein etenemistä, suurenemista, uusien alueiden valloittamista, ulospäin suuntautuvaa liikettä. Mitä jos laajentuminen tapahtuukin siinä missä on, siitä missä on, jos laajentuminen tapahtuukin sisäänpäin. Jos se onkin hidastamista, pysähtymistä. Pysähtyminenkin tarkoittaa suunnassa olemista. Jos jossakin muualla onkin tässä. Ja nyt. Ja se oli odottamatonta. Voiko näin käydä.

4.1 Tutkiva taiteilijuus mielentilana

Pysähtyminen, ihmetteleminen, oivaltaminen. Vuorovaikutus ja dialogi. Nämä tapahtumiset ja kokemukset löytyvät myös tutkivan taiteen tekemisen ytimestä. Taiteellisen tutkimuksen kirjallisuuteen ja luonnehdintaan tutustuminen on vaikuttanut ja vaikuttaa edelleen myös voimakkaasti taideterapeuttiseen työskentelyyni. Ja tästä toivottavasti edelleen taiteelliseen työskentelyyni.

Taiteellisesta tutkimuksesta itselleni syntynyt mielikuva toimi tämän kirjoituksen alkuinnoittajana ja ideoijana. Tässä vaiheessa puhun mielikuvasta, koska ymmärrän luoneeni omanlaisen sellaisen. Kun puhutaan taiteellisesta tutkimuksesta puhutaan kuitenkin myös sen ainutlaatuisuudesta ja

ainutkertaisuudesta. Lopullista määritelmää ei ole eikä voi olla. Niinkuin mielikuvat on tutkimuskin alati muokkaantuvaa ja muuttuvaa. Joitakin olennaisia peruspiirteitä ainutkertaisuuden lisäksi kuitenkin löytyy. Poimin niistä tähän joitakin valikoiden. Tietoinen olemassaolevasta ristiriidasta. Poiminko nämä omaa mielikuvaani, omia tarkoituspäiriäni vastaavasti? Varmasti on näin. Kirjoitanhan myös itseäni varten, omista lähtökohdistani ja tämänhetkisestä sijainnistani käsin. Siitä mikä on olennaista juuri nyt. Mutta ehkä jotakin tutkimuksellisesta avoimuudesta ja kyseenalaistamisesta on tarttunut mukaan matkan varrella.

Pitkänen-Walter puhuu juuri mielikuvista tutkimuksen yhteydessä. Hän kertoo ihmisten mieltävän helposti mielikuviansa. Muiden ihmisten näkemyksistä valitaan oikeiksi myös ne, jotka muistuttavat eniten omia näkemyksiä. Tutkimuksellisuus on Pitkänen-Walterin mielestä sitä, että kykenee tarvittaessa rikkomaan oletetun mielikuvan. Hän puhuu myös taiteen epämääräisyydestä yhteiskunnallisena arvona. Taiteen kieltä ei voi eikä pidä tulkita vain tietystä näkökulmasta. Taide voi toimia vastakkaistenkin näkemysten kantajana. Pitkänen-Walter puhuu lisäksi tuntemattoman ja tiedostamattoman mahdottomasta haltuunotosta. Tästä seuraa kohtaamisen ja vuoropuhelun mahdollisuus. (2001, 134-135.)

Minkälainen kohtaamisen ja vuoropuhelun mahdollisuus? Kyse on vastavuoroisesta kohtaamisesta ja suhteen muodostamisesta. Koska toisen ajatusmaailmaan on mahdotonta asettua ”karvoineen pävineen”, ei niinkään ole kyse ymmärtämisestä vaan pikemminkin väärinymmärryksen hyväksymisestä. ”Toista ei pidä väkisin yrittää ymmärtää ja sitä kautta hallita, kontrolloida”. (Hannula ym. 2003, 51.) Emmehän ymmärrä edes itseämme. Taiteellisessa tutkimuksessa on kyse siirtymisestä tuntemattoman alueelle, varmuudesta epävarmuuteen. Tiedetään suunnilleen mihin suuntaan ollaan menossa, mutta ei tiedetä varmasti mihin tämä johtaa. Varmaa epävarmuutta. Tavoitteena että lopputulos on olosuhteisiin nähden riittävän hyvä ja että se on myöhemmin kehitettävissä. Tiedostaen että suhde ja sen kehittyminen tapahtuu hitaasti, kuunnellen, toinen toiselle mahdollisuuden antaen. Ja tiedostaen myös että täydellistä kohtaamista ei koskaan kokonaan tavoiteta. Tarkoitus ja päämäärä ei näin myöskään ole tämä täydellinen kohtaaminen vaan siihen pyrkiminen. Prosessissa oleminen ja sen ylläpitäminen. (Hannula ym. 2003, 49-54.)

Taiteellisen tutkimuksen käsitteiden kautta olen pystynyt sanallistamaan ja näin myös tietoisemmin ymmärtämään taideterapeuttisen työskentelyn aikana tapahtuvia prosesseja. Vaikka kaikelle taiteelliselle prosessoinnille ei tarvitse eikä pidäkään löytää sanoja, niin tässä yhteydessä koen

sanallistamisen olevan olennainen osa kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä. Vaikka jokaisella sanalla ei voi aina tavoittaa hakemaansa, niin joskus yksikin sana kertoo enemmän kuin tuhat kuvaa. Sanallistamisella ja ymmärtämisellä en tarkoita välttämättä loogisia ja järkeviä selityksiä tekemiselleni. Siis sanallistamista ja ymmärtämistä perinteisesti käsitettävässä muodossaan. Taiteellisen tutkimisen kaltainen asioihin suhtautuminen on pikemminkin avannut edelleen mielenmaisemiani. Auttanut hahmottamaan ja näkemään niitä sanoja, jotka asuttavat ja värittävät näitä maisemia. Ei pelkästään mielenmaisemia tosin vaan myös kehonmaisemia.

Sana on keho on kuva on liike. Sana kehottuu, kuvittuu, liikuttuu. Tekee itseänsä tulevaksi. Niinkuin kuva niinkuin liike. Kehottuva kuva. Sanat ja liikkeet kuvakehon jäseniä. Kuva, iho joka suojelee kehonsa osia, jäseniä. Tarvittaessa peittelee, tuudittaa, toisinaan riisuu ja paljastaa. Mutta aina kuunnellen ja kysyen, osaa ottaen.

Mistä tulit? Miksi tulit?

Menemmekö yhdessä kohti sinistä?

Eilen tapasin keltaisen ja meren. Katselimme sisäistä horisonttia auringonlaskun aikaan.

Miltä musta tuntuu ihollani?

Kaipaam vaaleata, sitä läpikuultavaa, miltei näkymätöntä. Mutta silti läsnäolevaa.

Saitteko kutsuni? Voimme löytää toisenlaisen värin. Sen aamuvarkaisen. Tuoksuisen.

Kuvakehollista ajattelua. Kuvakehollisen kielen löytämistä ja kehittämistä. Sanallistamista jossa on sijaa myös sanattomuudelle.

Joskus tämä vaatii syvälle ihon alle kaivautumista. Eikä tämä suinkaan aina ole runollisten mielikuvien kaltaista kaivautumista. Vaan pikemminkin aamu-unia torpedoivaa, tärisevää ja häiritsevää, karkeaa fyysistä kaivuuhommaa. Niinkuin juuri asuntoni kohdalla meneillään olevat kaivuutyöt kotikadullani. Asfaltin läpi mennään ja mennään kovaa. (Muuten ei mennä lainkaan.) Periksi ei anneta, vaan työn ääreen palataan aina uudestaan ja uudestaan kunnes uusi asfaltti, uusi iho on luotu. Sitä luodessa työmaa on aika ajoittain välttävässä kunnossa. Kuoppainen, esteinen, vaarallinen. Keskenäisyyden välttämättömyys tavoitteiden saavuttamiseksi. Ja väliin on tietenkin pidettävä kahvitauko.

Hiljaisuus. Nautinnollisuus.

Kuva 10. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

Kuva 11. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”

4.2 Oleilun sisäisestä

Suuret lumihiutaleet leijailevat kevyen raskaasti kohti maanpintaa. Kohta maisema muuttuu. Peittyy uuden lumen valkeuteen. Valaisten hämärtyvää iltaa.

Yöelämää.

Viime yönä katselimme ensilumen tanssia maan päälle. Kannoin sinua ihmetellen miten sinä ihmettelisit. Miten varpaasi ihmettelisivät. Miten äänesi ihmettelisi.

Katso. Kaikki on loputonta. Jossakin on.

Katso. Kun enkelit katosivat maan päältä.

Kukaan ei enää lohduttanut heitä.

Mutta ensilumen aikaan jossakin on.

(Uni lokakuussa)

5. Yhteenveto

Halusin yrittää lähestyä omaa aiheitani (aiheitani) tekemisen mielekkyyden kautta. Valitsemani näkökulmat ovat useimmiten sellaisia, jotka itse koen avaaviksi ja mahdollistaviksi. Tämänkaltaisen lähestymistavan koen juuri nyt merkityksellisimmäksi. Valitut näkökulmat, jotka viittaavat tietynlaiseen rajattomuuteen, rajaavat samanaikaisesti tekstiä.

Ensimmäisenä työnimenä kirjoitukselleni kulki ”Mahdollistava kokemus – löytöjä taideterapeuttisen työskentelyn ja taiteellisen tutkimuksen keskiö(i)ssä.” Tämän voisi sanoa myös toisin ja yksinkertaisemmin: sellaisten tilojen etsimistä, jotka mahdollistavat luovaa prosessointia ja yhteyden luomista toiseen ja toisiin. Muistiinpanoista löytyneeseen irtonaiseen aaneloseen olen kirjoittanut miellelyhtymiäni taiteen tutkimukseen liittyen: Mieltä kirkastavaa, kuvioita, helmiä, tähtiä. Avointa, tyhjää, kevyttä, vastavuoroisuutta, mielen tilan luomista, mieltämystä, ihmetystä, vapaata, välittämistä, välitystä, virtausta, yhteyttämistä, löytämistä, samoilua, harhailua, vahinkoja, onnistumista, ajattelemattomuutta, tarpeetonta, tarpeellista.

Työstin kirjoittamisen edetessä kokemuksiani taideterapeuttisen työskentelyn parissa. Seulana kokemusten kirjossa käytin nimenomaan mahdollistavia ja yhteyttäviä löytöjä. Omien kokemusten ja ajattelun tukena toimivat onnistuneet, joskus tervetulleen hämmentävätkin lähdevalinnat.

Alussa oli siis kokemus. Tästä edelleen tutkin taideterapeuttista prosessia ja prosessin mahdollistavaa tilaa. Pohdin yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia taiteellisen tekemisen kanssa. Taideterapeuttista tilaa voi luonnehtia leikkilaksi, taideterapeuttista tekemistä leikilliseksi suhtautumiseksi todellisuuteen. Samalla tavalla leikkisäksi voi kuvata myös tutkivaa taiteen tekemistä. Molemmat, taideterapeuttinen tekeminen ja tutkiva taiteen tekeminen, ovat luovia vuorovaikutusprosesseja.

Vuorovaikutusta tutkin muun muassa fenomenologisen kuvantarkastelun ja ihmetyksen käsitteen kautta. Kuvan äärellä on mahdollista luoda kohtaavan vuoropuhelun, dialogin tila. Kohtaava vuoropuhelu on edellytys aidolle kohtaamiselle. Taideterapiassa tavoitellaan myös tämänkaltaista aitoa kohtaamista ja dialogia, oman alkuperän löytämistä leikkisyyden kautta. Ihmetys ja oivallus ovat olennainen osa taideterapeuttista muutosprosessia. Ja mitä tahansa luovaa taiteellista prosessia. Terapeuttiset ja luovat ominaisuudet ovat näin läheisesti kytköksissä toisiinsa. ”Taide keskellä elämää” kirjan toimittajat toteavat kirjan johdannossa seuraavasti: ”Taiteen ja elämän suhde on laaja ja syvä kuin valtameri” (Bardy ym. 2007, 11). Kun seison tuon valtameren äärellä tunnen kuinka meri jakautuu edessäni ja olen vapaa kulkemaan merenpohjaa pitkin vastarannalle. Kirjoittamisen epätietoisuus on muuttunut kirjoittamisen tietoisuudeksi.

Vapaamuotoisempi teksti on yritys kuvata vaihtelevaa tunnemaisemaa kirjoitusprosessin aikana. Kirjoittaminen on niinkuin päivät ovat. Välillä vuolasta ja tiheää. Välillä laihaa, tyrehtyvää. Rivien väleissä on sanojen ja san(om)attomuuden välistä samanarvoisuuden hakemista. Joukkoon mahtuu kliseitä, ei-totuuksia itselle, mutta olkoon niin. Jos jokaisen lauseen totuudenperäisyyttä jää miettimään, ei koskaan pääse pidemmälle. Väliin on vastapainona nyrjäytettävä peukalo tanssilattialla tai eksyttävä reitiltä sienimetsässä. Näin pääsee kuitenkin jahtaamaan totuutta, juoksemaan ohikiitävän totuuden perässä. Eikähän totuutta olekaan tarkoitus tavoittaa. Ehkä totuus kulkee vierellä. Ja tarjoaa tilaisuuden keskeneräisyydelle.

LÄHTEET:

- Aalto, S. 2007. Luovuusterapiat hoitomuotona. Teoksessa Bardy, M.; Haapalainen, R.; Isotalo, M. & Korhonen, P. 2007. (toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki: Like, 173-178.
- Antony and the Johnsons. 2004. I am a bird now. Secretly Canadian. Rough Trade Records.
- Bardy, M.; Haapalainen, R.; Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) 2007. Taide keskellä elämää. Helsinki. Like.
- Edenmont, N. 2014. Portraits. Viitattu 12.11.2014. www.nathaliaedenmont.com/portraits/
- Hannula, M. 2012. Läsnaolo – taide arjessa. Helsinki. Kustannus Oy Taide.
- Hannula, M.; Suoranta, J. & Váden, T. 2003. Otsikko uusiksi. Taiteellisen tutkimuksen suuntaviivat. Tampere. niin & näin.
- Heinämaa, S. 2000. Ihmetys ja rakkaus. Helsinki. Nemo.
- Helmi. 2011. Vahva äiti. Viitattu 11.10.2014. <http://helminpaattotyo.blogspot.fi/2011/12/vahva-aiti.html>
- Hyde, L. The gift. 2007. Edinburgh. Canongate.
- Känkänen, P. & Tiainen, U. 2007. Oma tilaa etsimässä. Teoksessa Bardy, M.; Haapalainen, R.; Isotalo, M. & Korhonen, P. 2007. (toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki: Like, 81-87.
- Lemminkäisen äiti. Wikipedia 2014. Viitattu 11.10.2014. http://fi.wikipedia.org/wiki/Lemminkäisen_äiti
- Loori, J.D. 2004. Zen ja luovuus. Kehittyminen taiteen polulla. Suom. Hartikainen, T. & Porceddu, L. 2008. Helsinki. Basam Books.
- Oida, Y. 2004. Näkymätön näyttelijä. Helsinki. Like.
- The Oxford Culture Review. 2012. Sibelius – The Origin of Fire. Viitattu 12.11.2014. http://theoxfordculturereview.com/2012/12/06/sibelius-the-origin-of-fire/gallen_kallela_lemminkainen_mother/
- Pitkänen-Walter, T. 2001. Kuvan tunto-oppia tavailemassa. Teoksessa Kiljunen, S. & Hannula, M. (toim.) Taiteellinen tutkimus. Helsinki: Kuvataideakatemia, 125-139.
- Rankanen, M.; Hentinen, H. & Mantere M-H. 2009. Taideterapian perusteet. 2. painos. Helsinki. Duodecim.
- Suomalaisen kirjallisuuden seura. (toim.) 1928. Kalevala. Helsinki. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Öqvist, P. 2013. Polisanmäl konst. Konstvärlden 4/2013, 32-46.

KUVALUETTELO:

Kuva 1. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	8
Kuva 2. Akseli Gallen-Kallela: ”Lemminkäisen äiti”	10
Kuva 3. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	11
Kuva 4. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	11
Kuva 5. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	17
Kuva 6. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	19
Kuva 7. Nathalia Edenmont: ”Behind the scenes M”	22
Kuva 8. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	25
Kuva 9. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	25
Kuva 10. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	29
Kuva 11. Yksityiskohta, teoksesta ”Förhinder/Vägen in”	29

Kuvat 1, 3-6, 8-11: tekijän omat. Yksityiskohtia taideterapeuttisesta teoksesta ”Förhinder/Vägen in”
akvarelli, öljyväri, 2014, 158x183 cm.